

Norec.

Spisal Milan Pugelj.

1.

judje se izpreminjajo, narava pa ostaja vedno ista. Zima sledi jeseni, pomlad se ponavlja za mraznimi dnevi, holmi ozelenijo, bele cerkvice zablešče po njih v iskrečem srebru mladega solnca, cvetice pricveto iz brhkkih tal in zagrnejo dolino in planino s pisanim prtom. Taka pomlad, kakor sije danes, kolikokrat je že sijala! Pred njim in ž njim in za njim se bo zopet povrnila in se nemara na videz spomnila njega, sloboumnega, ki trpi ob napadih blaznih misli, ki mu oklepajo zdajpazdaj duha železni okovi noči brez razvida, in vrgla mogoče na njegov samotni in zapuščeni grob tam nekje sredi daljne gozdne zajede in goščave — dvoje ali troje drobnih rožic, pest zelenih travic in ped mehkega in rahlega mahu. Takrat bo vse pozabljeno. Negov oče se bo postaral, zakrknil v sebi bolečo vest, vbogajme bo dajal, cerkve bo obiskaval in božja pota, pred znamenji sredi javnih potov bo postajal, razkrival sivo glavo, sklepal pod klobukom dlani v molitev in molil za odrešenje in odpuščanje. Žena njegova, mlada in zala mačeha, bo še čvrsta in jaka, pela bo po hiši, mislila preko starca, sovražila ga in mu želela bolezen in smrt. Mogoče se ga domisli, županovega sina in edinca, oče Andraž, ki hlapčuje pri hiši že od svojega rojstva, morda mu odgovori stara dekla Marjeta, ki ji je zloben vol pohabil nogo in jo izklecnil.

„Bolezen“ — poreče, nagne velo glavo in zgane z ramami. „Nič drugega ne kakor bolezen in božja volja.“ —

Žive po svetu hudodelstva, ki ni zanja ne zakonov, ne kazni. Tiha, neznana širokemu svetu, se plazijo med posamezniki, iščejo si žrtev in se kobalijo na njih hrbte brez prič in sodnikov, za-grizejo se v meso in kri, sesajo kakor krvoločne zveri, dneve in mesece in leta in cele dobe sesajo in sesajo. In umrjejo s posamezniki brez sledu in spomina. —

... V daljni šumi zija brezдно in na deblu krivuljastega gabra, ki raste iz njegove stene, visi trhlo in izprano znamenje. Komaj

je še spoznati sliko. Dolg človek gleda z okroglimi in nenaravno velikimi očmi v črno žrelo, razprostira roke in že omahuje v globino. Spodaj stoji četvero vrst mešanih, obledelih in pijanih črk v naslednjem redu:

„Poklical me je božji glas,
odpeljal me v nebeško vas —
Usmiljeni kristjani,
zdaj stojte mi na strani!“

2.

Večer je in sotrpini že spijo. Stari Peter, ki je prejokal ves dan, se je zdaj pomiril, suhi Gregor, ki se je utrudil z enakomerno naglo hojo po isti deski, zdaj trdno spi in se ne gane, mladi Andrejček, ki je prepeval ves dan svete pesmi in božjo slavo, se včasih oglasi v sanjah, dvigne glavo, omahne nazaj po vzglavju in iztegne roke, ki se medlo zasvetlikajo v pešajoči luči podstropne svetiljke.

„Marija!“ — zakliče — „Marija, ti si prišla k meni, nebeška kraljica!“ —

On, županov sin, leži na postelji tik okna, z desno roko podpira glavo in gleda skozi šipe v noč, ki se širi zunaj. Zvezde gore, mesec sije in njegova luč je kakor čaroben in prozoren pajčolan, ki zavija vso bližino v mehko sanjavost. Prvo zelenje poganjajoče drevje molči in se ne gane, kakor bi se balo, da bi ne zdramilo ali ne zmotilo rastočega brstja, ne poškodovalo nežnega in nežnozelenega lista, ki pričinja odpirati dlan na koncu tenke in krivuljaste veje. Spodaj pod njim teče preko vrta iskra vodica, nemirna je, mudi se ji dalje, jezi se nad kamenom in korenino, ki ji ovirata pot, zagodrnja in zagolči in se poganja z nagajivim žuborenjem dalje. Ob črnih, ne enako debelih deblih stoje klopi in po njih sedijo dolge in tihe sence. Ko vse potihne, pride noč, posije luna, takrat pritavajo, sedejo in čakajo jutra.

On, županov sin, misli, da se širijo tam zadaj za sadovnjakom polja in njive, travnate stezice se vijejo preko njih in se stekajo v kolovozno pot, ki teče za njih hrbtom, se razpenja više in više in izginja v gozdu. Tam, kjer se izgubi, stoji črna kajža, sove sede na slemenu in se prerekajo med seboj in oglašajo z odurnimi klenci, spopadajo se, zaganjajo druga v drugo in merijo s krivimi in ostrimi kljuni v okrogle in mačje oči. Zdaj so se oglašili koraki, jata močnih roparic je zakričala in odletela, fant je stopil izza ogla in potrkal

na neznatno okno. Namesto rdeče zavese se je pokazal v somraku ženski obraz, obsenčen s črnino bogatih las, velike črne oči so pogledale, kakor bi izrekle prijazne pozdrave.

„Glej!“ — je govoril dekliški glas — „Hlapec Andraž me je srečal v polju in povedal, da moraš od doma. Mati hrči od mraka do zore, zame pa mineva že tretja noč, kar čakam tebe in ne zatisnem očesa!“ —

„Nič ni, zato se potolaži!“ — odgovarja on. „Za leto dni grem na učenje, in ko se vrnem, prevzamem gospodarstvo. Kaj je to hudega?“ —

„Ali povej mi!“ — vprašuje in se čudi ženska. „Reci mi, kako bom preživela tisto leto. Če te ne vidim celo popoldne, pa bi šla pred mrakom v ogenj, samo zato, da bi te ugledala. Zdaj pa pojdeš in tedni in meseci bodo tekli vse tako v zavesti, da si ti daleč in da ne morem do tebe!“ —

„Pisal ti bom“ — obeta fant in prične gladiti njeno vroče in polno lice. „Da! dolgo pismo ti popišem, naslikati se dam, sliko vtaknem v pismo, da jo boš imela in gledala namesto mene!“ —

„Ne!“ — odmaja zaljubljena ženska in v njenih besedah se družu nezadovoljnost s strahom in grenkobo. „Ne!“ — Temne ustne se ji spačijo kakor na jok, oči se zožijo, kakor so velike, vendar hočejo vidno izginiti iz obličja. „Tam daleč me ne boš videl. Ne danes, ne jutri, ne pojutranjem. Misli o meni postanejo hladne, razumne, razsodne. Spoznaš, da sem jaz nezakonska hči neznanega tujca in beračice Matilde, sebe pričneš ceniti in mene prezirati: pozabil me boš, pustil iz spominov!“ —

Dobro so mu dele tožeče besede, obe roki je iztegnil proti ženski glavi, približal jo svojemu obrazu in poljubil tople in polne ustne.

„Čakaj!“ — se je domislila — „Čakaj!“ — Nenadoma je izginila z lic jokavost, glas se je poostril, postal resen in poln verne gotovosti. „Delala bom na vse kriplje, in kadar dovolj zaslužim, takrat potrošim vse za to, da te obiščem. Kjerkoli boš, povsod pridem za tabo, da slišim tvoje besede in vidim tvoj obraz. Pa da bi bilo to na drugem koncu sveta, da! šla bi do tebe in se ne bi plašila poti!“ —

Ta hip se je prebudila mati, jeknila je v polsnu, zbrala svoje misli in se oglasila nekje znotraj v drugem koncu bajte na svojem beraškem ležišču.

„Kdo je, kdo je?“ — je vprašala beračica Matilda in sama ugenila. „Rude je, županov Rude, hčer mi je zmešal, zapeljal jo bo — vrag ga vzemi!“ —

„Nikoli!“ — je zakričal v živahni domišljiji, sam svojega glasu se je preplašil, omahnil vznak po ležišču, zatisnil oči in se potajil. Stari Peter je zašumel na postelji, globoko je vzdihnil in zajokal, mladi Andrejček je sedel in zapel s tihim in pridržanim deškim glasom pobožno pesem, zadaj za vrati je zarohnel in zarobantil strežaj in varuh, grdogledi Jakob, udaril s pestjo ob steno in zapretil z mrzlimi rjuhami. „Ko bo dan, pa vas povijem, vse skupaj vas povijem v ledene rjuhe! Psi ste, še po noči ne daste miru!“ —

Vsi, ki so čuli, so se prestrašili. Ležati cele ure zaviti v mrazne in mokre rjuhe, to je bilo tako nekaj groznega, neznosnega in nečloveškega. Kakor bi kdo srkal mozeg iz hrbtenice, rezal moč iz telesa, nastavljal cevko na srce in srebal po njej zdravo kri. Mladi Andrejček se je stisnil bliskoma pod odejo, pokrival se je preko glave in pritisnil obe dlani na obraz, kakor bi se hotel skriti, stari Peter je pridržal jok, pridušeno poihiteval in pričel nenadoma šklepetati z zobmi, Ruda se je stresnil, kakor bi mu bil ulil curek ledenice po hrbtu, stisnil je pesti in čeljusti, da so počili sklepi, misli o strežajevi pretnji so se zmedle s spomini, troje obrazov je gledalo nankrat vanj, oče z izbuljenimi in sovražnimi očmi, strežaj s pretečim kazalcem ob desnem licu in grdo psovko na ustnih in beračica Matilda s kletvijo na koncu starega in ostrega jezika: „Vrag te vzemi!“

Naglo je šlo vse mimo kakor oblaki v viharju. Tišina je zavladala po sobi, prekinjena le redkokdaj z globočjim vzdihom, podstropna svetiljka je vztrepetavala, kakor bi pihnil zdajpazdaj vanjo veter, nekje spodaj se je oglašila ura, odbila naglo in kakor utonila sredi noči. Rude je počasi in brez šuma podprl glavo, pogledal skozi okno na mesečni vrt in zašepetal tako tiho in previdno, da ni razumel niti sebe samega. „Ti tam zunaj!“ — je mislil povedati — „ti tam daleč za vratom in za polji in za njivami, česa si se prestrašila?“ —

Stoji tam, vidi jo, pa ne odgovarja, kakor bi postala nema.

„Oče se ni jezil“ — pripoveduje, in če bi ona malo pazila, bi lahko sama čutila vse veliko veselje, ki diha in se ziblje in veje iz njegovih besed. „Torej se ni jezil! Lisjaški sinko se je šalil z menoj — nimaš slabega okusa! Greš, hodiš, iztičeš, pa izvohaš rejenega zajca sredi praznega in beraškega želnika! Dobrovoljil je, pa me trepal po rami: da bi te sove opele!“ —

Ona stoji v mraku za okajeno bajto, poveša oči in molči kakor ukleta.

„Daj, govori, Bog te dal!“ — sili iz nje besede z dobro srečo obloženi Rude.

„He“ — se oglasi in vpraša: „Kaj naj govorim?“ —

Zdaj je izpregovorila, to je bil njen glas, ali njemu se zdi, kakor bi bil tuj, kakor bi bil priplaval od kdovekod, pljusnil v njegov obraz kakor val vetra in bežal dalje. Brez toplote je, ni domač, tako se čuje, kakor bi kdo prilil strupa vanj in ga ž njim zmešal.

„Kaj praviš?“ — se domisli in jo vpraša, kakor bi je ne bil slišal, kakor bi ne bil razumel njenih besed.

„Sama vem!“ — pravi ona in tudi to pot zvene njene besede prazno kakor ponarejeni goljufivi denarji. „Govorila sem ž njim.“ —

„Kje?“ — se zavzema on. „Govori, za Boga nebeškega!“ —

„Pri meni je bil!“ — pove ona — „pri nas je bil, tu zgoraj v kajži!“ —

„Vidiš ga, poglej ga!“ — se razvnema Rude in potaplja v dobro voljo. „Vrag ga razumi! Kdo bi si bil mislil! Zlata duša!“ —

A ženska je drugih misli in se nenadoma nasmehne. „Vdovec je“ — pravi — „še krepek in bala sem se ga. In zdaj se ga še vedno bojim!“ — In pozneje se vnovič nasmeje in se obrne proč od njega tja nekam gori proti gozdu. „Ta tvoj oče, ta tvoj oče!“ — In hihita kakor nedorasla in v gozdu izgubljena koza.

„To se pravi!“ — se hoče on domisliti — „To se pravi!“ — In ko premišlja, se mu dozdeva, kakor bi lezla zadaj pod kožo na tilniku tatinska roka, pa bi se zagrebala v meso, se rila pod lobanjo in ob njeni notranji steni na kvišku vse tako vedno tesno med možgani in kostjo, se iztegnila do čela in se pričela hipoma krčiti, vedno tesneje, vedno mučneje, vedno krčeviteje.

„Kaj, kaj?“ — vpraša naglas, obrvi se dvignejo visoko do srede čela, oči izstopijo, roke se oklenejo boleče glave, iz prsi se iztrga preteča psovka, za njo druga, tretja in cela vrsta.

Vse je v sobi pokoncu, stari Peter joče na ves glas, suhi Gregor leta nag in na vso moč po eni in isti deski navzgor in navzdol, strežaj kolne, meri in preti z ledenimi rjuhami, samo mladi Andrejček je miren. V postelji sedi, pobeša glavo pobožno v stran, sklepa bele in nežne roke kakor v molitev in poje s čistim in rahlim deškim glasom:

„Ko v jasnem pasu primiglja
zvezdičica, daničica — —“

3.

Dopoldne je prihajal po večkrat v sobo visok in slok človek s svetlo plešo na glavi in z dolgo in s sivimi nitmi prepleteno brado na prsih. Razgovarjal se je zdaj s tem in zdaj z onim, prijazno se je smehljaj, pravil dovtype ali gledal, kakor bi hotel predreti skozi oči v črepinjo. Vsi so se mu umikali, bali so se ga, bili proti njemu tuji in nezaupni.

„Reveži ste“ — jim je govoril — „in smilite se mi! Ali čakajte! Jaz vam pomagam, ozdravim vas!“ —

In ko so to čuli, jih je izpreletelo po životu, zdrznili so se, zatisnili za hip oči, kakor bi videli plašno prikazen, in si šepetali: „Mučili nas bodo, mučili nas bodo!“ — In pozneje so se zvijali in kričali v rokah strežajev: „Kdo vam ukazuje, kdo ste vi, s kakšno pravico, s kakšno pravico?“

Odgovori so bili vedno isti: „Zdravimo vas, vi pa se preteplate z nami. Psi ste!“ —

Od bolečine spačeni, upadli in zgrbljeni obrazi, vsled blaznosti omeglele, krvave in blodne oči, cela vrsta brezkrvnih in sivih ustnic se je krčila in napenjala, skozi šklepetajoče zobe so se trgale psovke in stavki, kakor bi jih narekaval. —

„Dajte nam ga, dajte nam ga! Poplačamo ga, prisilimo ga, da okusi naš delež. On je največji norec med nami! Pripeljite nam volka!“ —

In zopet isti odgovor: „Dobro vam hočemo, vi pa psujete! Samaritanci smo in vi zveri!“ —

4.

Vratar, star človek v čudno modri obleki, je odprl sobne duri in zaklical: „Brinar!“ —

Rude se je stresnil na postelji, dvignil povešeno glavo, stopil k njemu in odšel ž njim po stopnicah iz nadstropja v sprejemnico. Tak poziv je pomenjal obisk. V pritlični sobi, kjer so stali s črnim usnjem prevlečeni in z vrstami belih gumbov obiti stoli, enako dolge in motno se svetlikajoče klopi, prostrana okrogla in s temno-sivim, skoro mrtvaškim prtom pogrnjena miza, je čakal davni prijatelj, sosedov Franc, zdaj na telesu in po duhu velik in visok gospod v tistem mestu. Ob sobotah je prihajal, vsako drugo, vsako tretjo soboto, ostajal po pičlo uro in odhajal z vedno enako željo: „Pozdravi se, pozdravi se!“ —

„Kako je?“ — je vprašal in segel v Rudetovo roko.

„Nič ni!“ — je odgovoril Rude, držal obraz kakor v hudi boleznini ali nestrpnosti, se ozrl po vratih, ki jih je zaprl za seboj vratar, sedel na usnjeni stol nasproti prijatelju in pričel pripovedovati zaupno, a skoro plaho.

„Ni še dobro!“ — je rekel. „Včasih, kadar mi stoji jasno vse pred očmi, pa se mi zdi, da je slabše. Pozabil sem mnogo, toliko sem pozabil!“ —

„To je dobro!“ — je menil prijatelj. „Tebi se je treba pomiriti, pomiriti. In to se zgodi tedaj, kadar vse pozabiš!“ —

„Ne misliš prav!“ — je zmajal z glavo Rude. „Ali razložim ti, čakaj! Na domu smo imeli na dvorišču priklenjenega psa. Jaz ga vidim večkrat pred seboj v spominih: živorjave barve je, skoro rdeče, škrlatne, velik je in kocast, ime mu je Sultan!“ —

„Ne“ — je pravil prijatelj prijazno. „Ne! Sirast je, črno in belo lisast in ime mu je Šek!“ —

„No, vidiš!“ — je z grenkim nasmehom pol vprašal in pol pritrdil Rude. In govoril je dalje: „Za našo hišo se širi sadovnjak, same jablane, ki zdaj kmalu zacveto. Pozneje, kadar mine čas cvetja in pride veter, je vse belo po vrtu, kakor bi šel sneg!“ —

„Ne!“ — je odmajal vljudno prijatelj. „Kje je sadovnjak? Ni ga! Za našo hišo leži dvorišče, hlev in za hlevom je takoj polje. Detelja, če je še tako, kot je bilo včasih, detelja!“ —

In zopet isto polvprašanje in polpritrdjevanje: „Poglej, poglej! Ali si videl?!“ — Za hip se je zamislil in pričel vnovič: „Pod oknom mojega bivališča se širi vrt, za njim visok zid in za zidom, za drevjem leže polja in preko njih teko vsekrižem mehke travnate stezice. Tam, kjer se svet dviguje, se plete kolovozna pot, vzpenja se, plazi se po boku proti gozdu. In kjer se izgubi v senci bukev, stoji lesena kajža: Bajta beračice Matilde!“ —

„Pozabil si, mnogo si pozabil!“ — se smehlja prijatelj in lahko je opaziti, da je vse v svojem smehu neprijetno začuden. „To je daleč od tukaj, jako daleč in čisto v drugi smeri — tvoj dom. Po cesarski cesti proti vzhodu, pozneje po deželni cesti proti jugovzhodu — to je jako daleč!“ —

„To je tisto!“ — povzema besede Rude in po njegovem obrazu leže bolestne, a prijazne poteze. „To je: pozabil sem. Ali me zdaj razumeš?“

„Nič hudega!“ — misli prijatelj in zamahne z roko. „V hudih boleznih ljudje mnogo pozabijo. Pozneje jim povedo znanci, zapomnijo si zopet in vse je, kakor je bilo!“ —

Rude se je zagledal v sliko mlade, globoko dekoltirane in lepe dame, ki visi nekako sredi stene nasproti durim. Molčal je dolgo, nazadnje je pokazal z roko na steno in izpregovoril.

„Ko bi tega ne bilo!“ — je skoro željno vzdihnil.

„Česa?“ — je vprašal prijatelj in se obrnil proti steni.

„Za zdajle!“ — je rekel Rude — „za zdajle te slike!“ —

„To je nekdanja nadvojvodinja Štefanija, žena pokojnega prestolonaslednika!“ — je odgovoril mirno prišlec. „Kaj te ta briga?“ —

„Spominja me, moti me!“ — je povedal Rude.

„Ali je komu podobna?“ — je zanimal prijatelj.

„Lepa je!“ — je dejal Rude in čez hip dostavil. „Ženska je! Vidiš, to je vseskupaj!“ —

„Kaj zdaj misliš?“ — je vprašal prišlec. „Ne znam si tolmačiti tega, kar pripoveduješ!“ —

„Moje misli so bolne: zdaj si sam izgovoril! Ne razumeš me, ker si zdrav in jaz bolan!“ —

Njegov glas je postal hipoma ubit in žalosten, poteze po obrazu globočje in bolestnejše.

„Kak si!“ — ga je dobrohotno tolašil prijatelj. „To se pripeti povsod. Poslušalec ne razume pripovedovalca! To ni nič nenaravnega! Besed je dovolj, pravih se je treba poslužiti in nesporazum mine! Torej razloži!“ —

Rude je povešal obraz, razmišljal, gladil si z roko čelo in zopet pričel govoriti. „Ali se spominjaš?“ — je vprašal. „Čakaj, povem ti! Moj oče, župan v Dobju, stopi k meni, k svojemu sinu, potreplje me po rami in se smeje: „Lisjaček našel, lisjak ugrabil!“ To pomeni: tista ženska, ki si jo ti izbral, je moja! To se pravi toliko kakor groza božja, ogenj peklenski!“ —

Utihne, preneha, oddahne si in počasi in nekako previdno nadaljuje: „Greš po cesti, veš, da sije solnce nad tabo, pa ga ne vidiš! Kaj je to? — Oslepel si, prijatelj! Imaš rad dekleta, pa ti ga izvije izpod prstov lastni oče! Kaj je to? — Zblaznel si!“ — In Rude se zasmee z rezkim in osornim glasom in doda: „To je umljivo, ali ni?“ —

Prijatelj kima z glavo, prijazno se smehlja in pritruje: „Da, da, da!“ —

„No, po takih dogodkih“ — nadaljuje Rude in se zravna na stolu — „postanejo človeku take stvari odveč!“ — in pokaže na steno. „Pogledaš in spomini priskočijo kakor tolovaji izza plotu. Tak košččenobel in poln vrat — poznamo ga! — take sočne ženske grudi — poznamo jih, mi vse poznamo, ali si lahko domišljaš, da sploh vse poznamo? No, tako! Zdaj je dobro!“ —

Prijatelj zopet kima, smehlja se in pritrjuje: „Naravno, naravno!“ — a Rude govori zdaj z večjim ognjem in v lica mu sili kri.

„Ropar nas je napadel“ — nadaljuje — „in nam pobral bogastvo. Dobro tako! Ali čemu bi prihajal ta ropar še med spomini, še ob polnočni uri, odpiral siloma oči in budil in razburjal? Gre naj za vekomaj z ugrabljenim bogastvom s spomini vred! Zbogom!“ —

Rude zopet molči, premišlja in se oglasi sredi misli.

„. . . In to je lastni oče. Pride k moji postelji po noči, tiho pristopi, potreplje me po rami, smeje se in pravi: „Lisjaček našel, lisjak ugrabil. Imenitno se imam, hvala ti!“ —

„To so sanje!“ — poseže v besedo prijatelj. „Daj si dopovedati, to so sanje!“ —

„No, dobro!“ pravi Rude nemirneje. „Jaz sem rekel dogodki, pozneje spomini, ti veliš sanje, prav, recimo sanje! Ali rekel sem: čemu spomini? In zdaj te vprašam v enakem prepričanju: čemu sanje? Prišel je tat, ukradel je resnico, pokaj bi puščal sanje? Vzame jih naj z resnico vred!“ —

„Vidiš“ — ga miri obiskovalec — „poglej, Rude! Sanje ima vsak človek, včasih prijetne, včasih neprijetne!“ —

„Jaz vse razmem!“ — je skoro vzkliknil Rude in vstal s stola. „Poznam sanje, kakršne ti misliš. Recimo: nad goro plava zlat oblak z veliko srebrno glavo, angel ga jaše in drži za rožnate vajeti. Hi! — bežita dalje nad gorskimi robovi. Tako nekako! Ali ti ne poznaš takih, kakršne so moje! O polnoči pride, kakor sem povedal, moj oče. In se smeje — —“

Rude se je prijel nenadoma za glavo, čudno spačil obraz in oči so se mu raztegnile in povečale.

„Ali, ali“ — je govoril dalje in se še vedno držal za glavo — „pridem na vrt in slišim od onkraj zidu ženski glas, ženski smeh, ki je kakor sovražnikov strel. Sikne, reže zrak, zaje se v meso in in kri in peče, kakor bi natrgal kožo, jo dvignil, vtaknil v jamico tleč ogel in ga pokril nazaj z natrgano kožo. Ali zdaj razumeš?“ —

„Čemu se vznemirjaš?“ — ga vprašuje prijatelj in ne more popolnoma zakriti tiste plašnosti, ki se meša v njegov glas. „Pomiri se, pomiri se!“ —

Zdaj se je Rude zravnal pred njim, v steno strmi, še nečesa se spomni in pripoveduje.

„Da bi se dvignila moška vojska“ — pravi — „široka od obzorja do obzorja, pa bi pomorila vse ženske. Raztrgala bi njih prsi in njih obraze z žebli svojih čevljev! Ali da bi bil na svetu kraj, kamor bi ne segla ženska stopinja, kamor bi se ne izgubil ženski glas! Frane, pomisli: tam bi jaz ozdravel!“ —

„Tudi tako ti odleže!“ — govori prijatelj. „Zdaj — danes — kakor vidim, si že mnogo boljši od zadnjič!“ —

Rude se zasmije in pravi: „Ne! Tebe poznam in vse vas, vse ljudi. Kadar leži bolnik na smrtni postelji, lovi s poslednjimi močmi sapo, ko se zadnjič zaveda, pa mu lažete v obraz: „Vidi se, odleglo je, mirnejši ste. Čez štirinajst dni, ako Bog da, pa boste hodili po solncu!“ — In zasmije se vnovič: „Hahaha!“ — A nato se mu obraz pomrači in pove še nekaj.

„Ali takole!“ — prične in kaže z roko. „Da bi imelo to, kar jaz tukaj storim v zraku, posledice in istinit uspeh tam, kjer bi želel. Iztegnem tako roko od sebe, razprem dlan, zagrabil, potegnem k sebi, sunem tako k tlom, pohodim tisto, kar sem zagrabil, izdrl in vrgel ob tla, s čevljem in uničim. In vzamem drugo stvar. Grem tako k steni, odprasnem peno, vzamem izpod nje nekaj, nesem tisto, kar sem vzel, tako na mizo položim in prekrižam!“ —

Utihnil je, zgibal ustnice, kakor bi molil, stisnil palec in kazalec in napravil tri križe na istem mestu.

„Prekrižam“ — se je oglasil vnovič — „vzamem zopet, iztegnem roko in denem tako tja, kjer sem vzel prej ono, kar sem pohodil! In vse je dobro: jaz sem zdrav!“ —

„Razumel sem dejanje“ — je povzel prijatelj z negotovim in rahlo vznemirjenim glasom — „ali oprosti! Njegov zmisel mi je ostal neznan! Razjasni to, prosim, razjasni to!“

In Rude takoj in dobrohotno postreže.

„To je tako!“ — razklada. „Moč te moje roke tukaj, ki je sunila v zrak in zgrabila, bi delovala na daljavo in segla tam med grudmi v srce moje mačehe. Tam bi vzela iz njega tisto, kar jo veže na starca, in z močjo moje noge pohodila. In tisto, kar sem vzel izpod apnene pene in sem blagoslovil, naj bi dela v njene prsi. Sveto čuvstvo je to, ki naj bi gorelo zame.“ —

Prijatelj je kimal, smehljaj se je, ali njegov nasmeh je bil tak, kakor bi bil tudi sam zmeden. Rude pa je premišljal in se še nečesa domislil.

„Takole“ — je govoril — „bi se tudi prišlo do izhoda. Ali v tem slučaju bi mi vsi — jaz, moj oče in mačeha Katarina — umrli nagle in krvave smrti. Stvar pa je taka. Takrat, ko se je moj oče ženil, sem hodil po polju in se zakadil v snop iskrečih solnčnih žarkov. Enega od njih sem pograbil z vso silo, upognil sem ga in za komolec dolžine odlomil. Skrival sem se ž njim po gozdu, in ko je prišla noč, sem slekel vso svojo obleko in ga zavil vanjo, da bi ga tako skrili ljudem in ga prinesel varno pod domačo streho. Vtaknjenega v škorenj, zavitega v celo kopo sukna, sem ga nesel nag sredi noči proti domu, pa je še žarel pred mano skozi culo kakor baklja. V podstrešju sem ga skrili v zapuščeno miznico, obložil z zaboji in opeko, ki je ležala naokoli. Mene so odpeljali, ali niso vedeli, da peljejo skrivnost z menoj. Zanj, za solnčni žarek, ne ve nihče!“ —

„Kaj hočeš?“ — je vprašal, se pred naslednjo besedo skoro prestrašil, a jo po odmoru vendar izgovoril: „Z žarkom?“ —

„S polnočnim žarkom?“ — se je ponosno razveselil Rude in živahno razlagal in kazal. „Vzamem ga v desnico, zavihtim ga in vsi, ki ga vidijo razen mene, ostrme od silne njegove svetlobe. Stopim k očetu, nastavim ga na prsi — in mrtev se zgrudi; stopim k mačehi Katarini, položim ga med grudi — zvrne se vznak in vzdahne poslednjič; dam mu prostora v svojem srcu, in moje bolečine so končane: padem in sem mrtev!“ —

Prijatelj se je poslavljal. Rude mu je stiskal roko z gorečim ponosom, odhajal kvišku po stopnicah, kakor bi se vračal v svoj mogočni dom z vso zavestjo svojega visokega razuma.

(Konec prihodnjič.)

Pastúškin:

Kdaj?

Šla je deva čez livado,
svetla nada šla za njo,
ko da rožmarinje mlado
shrepenelo je v nebo.

Kdaj priroma do oboka —
strma pot in dolga pot . . .
Kdaj se ozre srnooka —
nadi tone že perot . . .

Norec.

Spisal Milan Pugelj.

5.

daj je res pomlad. Holm, ki gleda preko zidu, je rahlo in mehko zelen, ves svež in nanovo pregrnjen, nebo je svetlosinje, solnce sredi njega je videti, kakor bi raztezavalo usta od ušesa do ušesa in se smejalo. Tudi zid, ki meji vrt od prostosti, tisti sivi in dolgočasni zimski zid, se je pomladil. Svetlika se, glejte, majhni, drobni kamenčki blesketajo iz njega, kakor bi pomežikovale svetle in majhne oči.

Bolniki hodijo po vrtu in mnogi izmed njih so se razvedrili in odobrovoljili. Blizu hiše jih stoji tropa, eden izteza vrat preko drugih, maha z obema rokama okoli sebe, kakor da bi bil kapelnik, pa bi hotel uloviti izgubljeni takt. Usta se odpirajo vsekrižem, glas se zadira v glas, tukaj, tamkaj se hoče povzpeti pod nebo pesem, ali nesložni zvoki jo zmotijo, obesijo se nanjo kakor svinec, potlačijo jo k tlom in zadušijo. Stari Peter stoji sredi vrta, dolg in suh in podoben šegavemu spomeniku. Joka se, ali večkrat preneha, umolkne, zagleda se v nebo in solnce in miruje toliko časa, da se mu posušijo solze. Sui Gregor hiti semintja po ozki peščeni stezici, ki je jasna kakor obeljeno platno. Naglo hodi, pogleda kvišku in kihne. In se na ves glas zasmeye: „Ho-ho-ho-ho —“

Rude sedi na samotni klopi za oglom, izteza roke od sebe po lesenem naslonjalu, poveša trepalnice, kakor bi dremal, ali v resnici ves drhti in trepeče. Nalahko razprte ustne se mu tresejo, konci prostih in na pete oprtih stopal nihajo silno naglo in nepretrgoma nad belim peskom, suha kolena se sunkoma dvigujejo, kakor bi odskakovala, prsti na rokah se prožijo in krčijo trenutkoma kakor noge obstreljene in poginjajoče živali. Sem od zida proti njemu oplakujejo žareči valovi svetlobe, zaganjajo se pod njegovo klop in ga ž njo vred dvigajo kvišku med veje in v vrhove vrtnega drevja. Vse je goreče in plamteče okoli njega, vse žari in se peni v iskrecih in ognjenih penah, vse šumi in buči, raste in pada, zaganja se in odbija.

On plava s klopjo pod sabo zdaj više, zdaj niže, med vejami, ki se umikajo, na levo in na desno, preko njih se zažene visoko na zlatih valovih nad drevesne vrhove, zavije nazaj v žarečo dolino in pod vejevje, nalahko se ziblje na plamtečem hrbtu zlatopenega morja.

Ko se približa mladi Andrejček, vse izgine kakor sence ali sanje. Bela solnčna svetloba se razliva naokoli, izza vogla prihajajo znani glasovi, Andrejčkovo čelo se motno svetlika v solncu kakor alabaster.

„Moj čas je prišel!“ —

Rude še vedno trepeče, sliši besede in premišla njih zmisel.

„Tvoj čas!“ — ponovi za Andrejčkom, ne da bi ga razumel, gleda s trudnimi in rdečeobrobljenimi očmi v njegov obraz in ga posluša dalje.

„Ponoči“ — pripoveduje Andrejček s prijetnim in važnim deškim glasom — „ali nisi slišal, kako je zahreščalo? Strop nad nami je zinil, vse poslopje se je razpolovilo in se nagnilo z eno polovico na levo in z drugo na desno. In pred to zevajočo odprtino so se umaknile zvezde, nebo se je odklenilo in božji glas je priletel name v podobi zlate ptice. Ure so se iztekle!“ —

Ob teh besedah povesi Andrejček svoj blede in gladki obraz, nagne glavo na levo, sklene roke kakor k molitvi in nadaljuje z mečjim in vdanejšim glasom: „Na goriški strani stoji gora, kjer se gode božja čuda. Pride tja hromec z nazaj obrnjenimi stopali, pade na kolena pred oltarjem Marije, kraljice nebeške, in ko moli in prosi za svoje zdravje, že poka v kosteh, členki se uravnavajo, stopala se sučejo, hromost izginja. Prijoka tja mati z mrtvim otrokom, položi ga na oltar, sama toži in išče usmiljenja, in glej! njene prošnje se uslišijo. Po voščnem telesu malega mrlička se plazi rožnata barva, mrzle trepalnice se dvignejo, ledene ročice se vzigrajo po zraku, ustne zarde, nasmehnejo se, mimo njih kriknejo po cerkvi veseli glasovi.“ —

Navdušenje je prihajalo vanj, glas se mu je tresel, razprostrl je sklenjene roke in pokazal proti goram, ki so se videle onkraj zidu in daljine: „Tja moram!“

Tudi Rude se je razvnel. Kri mu tišči v glavo, žari iz lic in čela, ustne mu vztrepetavajo, kakor bi hotel vsak hip poseči v besede, priznati, da ga razume, in povedati sam nekaj enakega, velikega in čudnega. In po premisleku pravi: „Človek se izpreminja v življenje kakor rastlina na polju. Iz neznaatne zelene trave doraste do jeseni zlata in visoka bilka, ki klasi in rodi žito. V naših glavah

se rode spoznanja, ki so se nam zdela pred časi nemogoča in neumna. Pride enkrat sredi življenja dan in tiste oči, ki jih nimamo na sebi, ampak jih čutimo v svoji notranjosti, se odpro in izpregledajo. Takrat vidimo in razumemo skrivnosti in čudeže!“

Andrejček kima in govori pobožno dalje: „Sveta gora je ime hribu, kamor me je poklicala nebeška ptica. Tja moram pred jutranjo zoro in čakati na njej polnočnega vzhoda. Ko se zasvetijo vzhodni gorski vrhovi, tedaj se odpre nad mano nebo, zvezde zlete na kup, spletejo se v zlato lestvo, ki zaiskri v solcu, steber rdeče zarje se spusti od neba do mene in jaz stopam in se vzpenjam sredi njega po zvezdnati lestvi kvišku proti nebeškemu kraljestvu. Kori angelov pojo, nebeške trobente mole izza belih oblakov in trobijo po zemlji mojo slavo, vse nebo je sama pesem in godba, jaz sem ves srebrn in zlat in iz mojega obraza hiti in žari na vse strani svetloba kakor iz solnca.“

Rude vse razume in pritrjuje. „Tudi jaz“ — poseza v besede — „tudi jaz imam doma solnčni žarek: v podstrešju v miznici imam zaprtega in nihče ne ve zanj. Ali odkar si ga lastim, so dela mojih rok čudotvorna. Tukaj zamahnem in udarim, in kogar si mislim v daljavi in onkraj gor, tisti čuti posledice mojega udarca.“ —

In Rude vstane, zavije stisnjene pesti nazaj preko temena, stisne in napne obraz, mahne na vso moč, počaka in izpregovori: „Svojega očeta sem treščil zdaj po obrazu. Ječi in ves je krvav!“ —

Andrejček ne posluša, premišlja samo tisto, kar leži njemu na srcu, in pričinja zopet govoriti.

„Vidiš“ — pravi — „grem k vratarju in mu povem, kakor sem tebi povedal. Ali on je nevernik, smeje se mi in ne odpre vrat. Moj čas pa se bliža.“ —

Utihne in govori o drugi svoji prošnji: „Pokličem strežaja na stran in mu tiho zaupam. Tudi on nima vere, surov je in smeje se. Moja ura pa prihaja!“ —

„Tudi jaz bi šel!“ — se oglasi Rude. „Veliko in važno delo me čaka doma, ki ga moram dopolniti pred svojim koncem. Črni nočni vrani so prišli in letajo okoli moje domačije: tiste moram pobiti. Rdeč volk se je pritepel in sedi vse noči na domačem pragu tik zaprtih duri: ubiti ga je treba. In iz očetove glave je planila krivica, ki se širi pod stropom kakor ogromen netopir: prepoditi jo želim.“ —

Andrejček ne posluša in govori svoje: „Tam je lestva!“ — kaže z roko. „Na dveh klinih visi na steni, a jaz sem majhen in

šibek in je ne dosežem. Kratka je in majhna, a ti si jak in visok, dosegel bi jo, dvignil, prislonil k zidu kakor igračo. Stori tako!“ —

Andrejček se zasmije, Rude pogleda plašno okoli sebe. In čez hip se tudi sam zasmije. Naglo se zravnja, stopi po prstih do stene, iztegne se, prime lestvo, sname jo, nese za drugi vogal, prsloni k zidu, pohiti po njej kvišku, zajaha zid in izgine za njim. In enako Andrejček.

6.

Ko se je prebudil Rude prvo jutro pod šumečim smrečjem, ga je obdajalo čuvstvo, kakor bi bilo v njegovi notranjosti vse svetlo in jasno, enako tistemu brezkrajnemu pomladanskemu dnevu, ki sije zgoraj nad smrečjimi vrhovi in se širi od nedogleda do nedogleda. Veliko veselje ga je napolnjevalo, in ko je stopal enakomerno dalje preko gozdnih grud in črnih korenin, mu je silil na obraz smeh in na jezik grohotanje. Tam med debli naravnost pred njim se je zasvetil žametnozelen holm z belimi in tenkimi brezami, kosmat medved se je primajal od desne, sedel sredi njih, gledal in pomežikoval v solnce, zadovoljno kihal in otresal nos, kakor bi se smejal, privzdignil prednjo nogo in se praskal po kožuhastem trebuhu, zagledal prihajajočega neznanca in se odkošatil med debli v dolino doli za holmom in odšumel v grmovju in gošči.

„Ho!“ — se je pošalil Rude. „Počakaj, gospod! Jutro je lepo, pa bi šla malo skupaj!“ — In sam sebi se je smejal in še enkrat zaklical. „Hoj, gospod! Kako ste prespali zimo?“ —

„Vse bi bilo dobro, vse prav in v redu, da bi ne bilo gladu.“ Oglasil se je nenadoma kakor siten birič sredi fare. Kliče, kriči, tolče po bobnu, nič mu ni mar, ali ga kdo posluša, ali ne posluša. In ne preneha, dokler ne doseže, kar je hotel. Kdor hoče misliti kaj drugega, se mu ne posreči. Sredi vsega zveni vedno isti glas, isti krik in ista zahteva.

To je bilo tretjega dne proti mraku, ko se je pričela pred Rudetovimi očmi mešati tema s svetlobo. Črne pege so priplavale od kdovekod in se začele sukati in vrteti okolo glave v divjem in pošastnem plesu. Telo je omagovalo, postajalo negotovo v koraku in kretnji, roke so visele ob njem, kakor bi se bile odpovedale nadaljnji pokorščini, pogledi so se trgali, kakor bi zadevali ob trde stene, se lomili ali odskakovali. Tam spodaj v dolini se je svetlikalo v rdečkasti luči večerne zarje belo nizko poslopje, kakor bi pogledovale zaspane, a žareče oči tiste dobrave same, dvigale od časa

do časa zelene veke in pomežikovale. Dalje naprej je sledila cela vrsta belih sten, ki so vse vztrepetavale, izginjale in se prikazovale.

V take poglede poglobljen je omahoval Rude dalje, pritaval do prve hiše in omahnil na vežni prag. In kmalu se je oglasil nekje sredi dima v veži star moški glas. „Kaj pa je?“ — je vprašal.

„Lačen sem!“ je odgovoril Rude. „Pot dolga, neznana, pozabljena —“ je hotel povedati, pa so besede izzvenele, kakor bi jih izpodnašal veter.

„Daj!“ — je govoril glas sredi dima. „Daj popotniku, ki je lačen, daj mu!“ — In drug, enako star ženski glas se je odzival: „Kar takole, kar s stropa bomo sneli! — Čaka—aj! Bog te dal!“ —

Rude se je najedel na pragu dositega, vstal počasi in sedel na klop in za mizo, ki je stala tik duri. Zdaj se je šele razgledal. Kmetiška veža se je širila okoli njega, na ognjišču je gorelo in tlelo in dim se je dvigal pod črni in strjeni smoli enako svetlikasti strop v majhnih in modrosivih oblačkih. Stara, suha in sloka ženska je stala onostran ognja in mešala z leseno žlico po ukajeni ponvi, njen život je bil enak moškemu, ves koščen je bil, nezaokrožen, podolgovat in brez prsi. Za nasprotni konec mize je sedel čokat in gladkoobrit kmet, držal z ukajenimi zobmi kratko pipo in sklepal okrogle in skoro ženske roke na prsih nad trebuhom.

„Jaz sem organist“ — je dejal s priljudnim glasom, dvignil roko in jo pokazal nad mizo — „po rokah se mi pozna!“ — In nasmejaj se je, kakor bi se hotel sam sebi dobrikati: „Ha ha ha — Kaj ste pa vi?“ —

„Popotnik“ — je odvrnil Rude, premislil in ponovil. „Popotnik, namenjen v Dobje!“ —

„I“ — je vzkliknil kmet — „to je blizu. Štiri ure zmerne hoje naravnost po deželni cesti. Kaj je to? — Nič!“ —

„Malo!“ — prikima Rude, ki se počuti zdaj dobro in trdno.

„I“ — prične zopet kmet. „Nocoj ni, da bi hodili dalje, popotnik! Dva otepa slame prinesem v vežo, pa se počinete. Jutri pa na pot!“ —

„Dober kmet!“ — si misli Rude in ga tudi naglas pohvali. „Dober človek ste!“ —

Kmet pritrdi in takoj pove enega izmed svojih življenskih dogodkov. „Predober!“ pravi, in žena, ki se je postavila za njegov hrbet, upogiblje sivo in suho glavo in prikima vsaki besedi. „Tako je!“ — nadaljuje. „Sosedje so imeli daleč do studenca, pa sem jim rekel: preko mojih njiv vam pustim stezo, pa hodite po njej! No,

prav! Letos hodijo po stezi za enega moža, drugo leto jo razširijo za dva in tretje za tri! Jaz se jezim, postavljam plotove, oni jih podirajo. Pride spomlad, pa zapreže sosed voli in pelje po stezi. Kaj počenjaš, Martine? — kričim. Oni odgovarja: — Vozim! — Kod voziš, Martine? — Po poti! — odgovarja. Tu ga imaš! In vsa vas se ravna po njem! Grem in tožim! Pravico — pravim — pravico hočem! A oni meni: Zapadlo je! Prekasen si!“ —

Kmet preneha, ne da bi dostavil lastno misel, pobobna z roko po mizi, ozre se na kimajočo žensko in pove še nekaj.

„Vsak skrbi za stara leta!“ — pove modro. „No, tudi jaz. Sina - edinca imam, v šolo ga pošljem, pa izdajam zanj vse sproti, kar zaslužim. Mislim si tako: izučí se tam v mestu in postane duhovni gospod. Dobro je, preskrbljeni smo. A izkaže se narobe. On gre v posvetno službo in se obesi babi na vrat. Ne zame, za očeta, ne zanjo, za lastno mater, se več ne zmeni. Ženska ga je zmešala!“ —

Zdaj se oglasi Rude, kakor bi ga kdo opozoril, poklical ali mu velel. Naglo govori, besede teko druga za drugo iz njegovih ust spretno in gladko kakor studenec iz izvira.

„Ženske“ — prične in pokaže s kazalcem v kmetov obraz — „ženske, zdaj vidite, to je tisto! Zakaj niste stopili k sinu takrat, ko je bil pravi čas, in mu pokazali: Razpri dlan, posezi v prsi in izderi! Izderi, vrzi in pohodi! — Sami ste ga pogubili!“ —

In kmet se opravičuje.

„Vse sem storil! Šel sem k ženski in dejal: Ne mamí ga, pusti ga! Ona joče, se onesvesti in napravlja sitnosti. Grem k njemu in ga rotim: Bog ti razsvetli pamet, ki ti jo je stemnila hudoba! — On se jezi, preklinja in me podí od sebe. Ni pomoči“ —

Kmet zgane z rameni, kmetica vzdihne in preloži glavo z desne proti levi, Rude dvigne in zravna kazalec in vnovič pokaže v poslušalcev obraz.

„Kadar je prepozno“ — pravi — „ne more navaden človek pomagati. Poglejmo, kako je z drugimi in kako je z mano! Prej zdrav in jak in v dobrih razmerah, zdaj izgubljen popotnik sredi neznanega in pozabljenega pota! Prišla je, kdo pove, kdaj je prišla, in pobrala je vse, kar je bilo dobrega na svetu!“ —

Umolkne za hip, pogleda odkrito v moževe oči in prične praviti z globokim in toplim glasom: „Vidite“ — hiti z besedami — „jaz sem bolan. Od hudih misli mnogo trpim, od vročih nočnih sanj in to vse zavoljo spominov, ki hodijo vsakokrat in povsod z menoj

in sedijo tudi zdaj na desni in levi tik mene za to mizo. Pogledjte ga, to je eden, zdaj ga vam predstavim: oči bele, široke, brez vek in trepalnic, čisto ribje, čelo dvignjeno in kakor odrto, zobje zgornje čeljusti dolgi, ploščati in zagrizeni v spodnjo ustnico, postava pretegnjena in kolasta, povsod same kosti in grčasti sklepi — njegovo ime je gospod Obup. In tukaj dalje sedi gospa Zavist! V lica suha in žolta, ustne tenke, ozke in neokusno modre, oči rumene, podolgovate in strupene — vsa prav taka kakor ljudje malajskega plemena!“ —

Organist je onemel, gledal z začudenjem v pripovedovalčeve svetle in kakor steklene oči, se ozrl po starki, ki se je pomaknila prepadla in nenadoma preplašena za njegov hrbet, poslušal dalje z nekakšnim trpko vdanim smehljajem na ustnah, kakor bi se bal, da tujca zmami ali zmoti.

„Vidite, vidite“ — se je razvnel Rude, vstal za mizo in kazal z roko v kot tik sebe — „ta otrok tukaj, ta rjavokožec in črnogledec, ta je najhujši, najstrupenejši. Prosim vas, bodite pozorni, ne zagledajte se vanj, ali še bolje: ne zamislite se vanj! Sicer prične mahoma rasti, dvigati se, širiti se, prodere strop, stene, razruši streho, iztegne se skozi njo do neba! Pazite se, obrnite se proč! Kaj me gledate tako plašno, kaj se čudite, česa ne razumete? — Neumljivo vam je, ali čakajte! Njegovo ime vam izrečem in vse vam bo jasno. Torej! Imenuje se: Maščevanje! — Tako! — Zdaj so odpadli pomisleki, vse je razvidno!“ —

Organist postaja v stari obraz voščenedled, ženska se stiska za njegov hrbet in se trese, Rude sede nazaj, govori tiše, a vendar temperamentno:

„... Na vaše besede prideva zdaj! Vsi ti trije hodijo in se gibljejo z menoj zaradi ženske. To je tisto! Ona jih je pravzaprav poklicala v svet, takorekoč ustvarila. Da bi nje ne bilo, bil bi vaš sin dober človek in tudi jaz bi bil pošten rojak. Ne bi poznal obupa, ki ponižuje človeka v zverino, ne bi poznal zavisti, ne maščevanja. In zato velim: proč z ženskami, spravimo jih s sveta!“ —

Rude je zamahnil s kazalcem pred svojim obrazom, iztegnil glavo nad mizo proti poslušalcu in pričel praviti nalahko in zaupno: „Zberimo se, kar nas je mož, vsi se zberimo! Orožje v roke, trdosrčnost v prsi in razum v glavo! In na pot po vsem svetu! Uničimo ženske, odstranimo zlobo s sveta, pomendrajmo jo kakor zmagovita vojska sovražnika. Tudi vse ženske slike potrgajmo s sten, pomečimo jih ob tla in pohodimo! In nam vsem bo dobro na zemlji!“ —

Zmračilo se je, gospodinja hoče prižgati svečo, pa se ji roka tako trese, da je ne more. Rude stopi izza mize, ženska zakriči in odskoči, organist se naglo približa in vsi trije se spogledajo s srepimi, skoro zdivjanimi pogledi. Prvi se iztrezni gospodar, naglo odide in se vrne z otepom slame. Razveže ga, razprostre slamo tik zakajene in črne stene in se oglasi: „Tukaj boste prenočili, potnik! Pa pazite na ogenj!“ —

Gospodinja se izmuzne skozi vrata na desno v nizko izbo in organist odide za njo. Rude sede na slamo, in ko premišlja, ga moti pogovor, ki se razvija onostran stene.

„Po ljudi, po ljudi!“ —

„Kaj hočeva?!“ —

„Županov iz Dobja je!“ —

„Mladi Brinar!“ —

„Ušel je!“ —

„Norec!“ —

„Blazen je!“ —

„Po ljudi, po ljudi!“ —

Rude skoči na noge, beži iz veže na plano, se ogne vasi v velikem ovinku preko hriba, priteče po rebri na deželno cesto in stopa po njej naglo skozi noč. In spotoma se posmehava: „Ljudje so norci!“ — se izraža. „Hočeš jim dobro, pa te ne razumejo!“ —

Pesti iztegne nad glavo in jim preti: „Tepci, o vi tepci! Po čelu bi vas, da bi se pretresli možgani in legli v pravo stran! Norci, norci! Hahaha!“ —

7.

Spodaj se topi v mesečini prostrana vas Dobje, zgoraj pošepetavajo v rahli nočni sapi temni in košati gozdni vrhovi. Vse je tiho, samo ta šepet gre skozi širjavo, kakor bi se zibala in vila po gladki nočni strugi dalje v brezbrežnost nevidna in skrivnostna reka. Nebo je svetlomodro, skoro jasnosivo in prosojno, zvezde po njem čiste in iskre kakor izprano srebro, mesec ostro upogujen in srpast in kakor z obema koncema zapičen v nebesno modrino.

Rude hodi po gozdu nad vasjo in si izbira bivališče. V grapi nekje sredi zaraščenega hriba zija svetlina s trhlím in koreninastim podmolom in s poševnim vhodom mimo črne, piramidi podobne skale nekam na desno v temen brlog, ki je vlažen in hladen. Više nad njo se dviga pravokotno nad nizkim, a košatim leščevjem skalnata stena, ki je vsa preprežena z robidovjem in gleda zdaj v

mesečini s svojo motno belino preko njega kakor ostanek starega in pozabljenega gradu. Spodaj propušča luknjo, ki je okrogla in tako velika, da bi se človek lahko preplazil skozi njo. Ali znotraj renči in reži in gode gozdna žival, piha in godrnja in preplaši vsakega, ki se bliža njenemu stanovanju.

Rude si je izbral dom visoko, skoro na vrhu hriba, kjer zija črno žrelo globokega prepada. Onostran zevajoče in z nizkim gabrovjem poraščene jame stoji v črni, peščeni zemlji odprtina kakor ozka in podolgovata vrata in vodi po peščenih tleh poševno nekam in po raznih ovinkih globoko doli v notrino gore. Po ozki, opasni stezi se pride do nje, ali komaj zaupa pogumen človek svojim nogam. Gaz je ozka, pesek svetel in spolzek, prepad črn in globok kakor morje.

Rude hiti po kolovozni poti iz gozda, in ko stopi na plano, vidi pred sabo staro, do polovice razrušeno kajžo, ki se zdi v mesečini še bolj razdejana, kakor je v resnici. Polovico strehe manjka, druga polovica je izdolbena in udrtá kakor hrbet stare in obnemogle kljuse, izpod nje mole trhli in gnili podstrešni lesovi v raznih dolžinah, iztezajo se nad črnim in razdrapanim zidovjem in so slični razpadajočim in golim rebrom živali, ki je poginila nekje daleč sredi pustinje in zdaj leži tam v solncu in dežju, v vročini in mrazu, počasi prhni in razpada. Zid pod njimi je kakor stare izkopane in ogromne čeljusti. Poln je nakrušenih votlin, ves je brazgotinast, zgoraj po vrhu in robu oškrbljen, razdrapan in pomešan s črno in umazano prstjo. Oken ni več, tudi vrat ni. Stene zijajo in se nagibljejo v stran, kakor bi hotele vsak trenotek omahnuti in se zrušiti po stelji in grmičju.

Rude prestopi prag in okoli njega in pred njim vsekrižem šumi, bega, nekaj cvili, nekaj praska, diha okrog glave, kakor bi letalo in se zaganjalo ob tramove in razpadajoče stene. Više zgoraj pod streho zaplahutajo ptičje peroti, na upognjenem slemenu se zasmеjejo sove: dve ali tri ali štiri obenem. Močan, plašen in oduren smeh je to, ki leti po dolini kakor nevaren spomin. Ali njega ne plaši. V veži stoji, gleda kvišku in se še sam enako zagrohoče.

„Huhuhu!“ — se javi in zamahne z obema rokama okrog sebe. „Poznam vas! Le tiho, le brez hinavstva, brez laži in hudobije! Iz pekla ste prišli, hudirji ste, ali mene ne premotite! Le skrivajte se v kožah netopirjev in miši in podgan in sov, ali mene ne ukanite!“ — In smeje se jim vnovič: „Hohoho!“ —

Nekje v bližini zalaja lisica z ostrim in tenkim glasom, pod stropom cvilijo netopirji in nad razpadajočo streho leta v širokih krogih tiho in brez šuma jata sov, kakor bi se bala in hotela braniti svoj dom.

„Kam bežite?“ — jih vprašuje Rude, stopi dalje med stene brez stropa in strehe in gleda za njimi po mesečni noči. „Kam se pomikate?“ — hoče izvedeti. — „Kaj se vam je pripetilo? — Postojte, hudirji, sedite po strešnih tramovih, bliže, bliže, gospoda! Porazgovorimo se! Kje si, beračica Matilda, pod katerim kožuhom se skrivaš, oglasi se! A — vidiš jo! Noče poslušati, ne mara ubogati, rajša leta okoli svoje domačije, pa hladi mehurje, ki so ji stekli nad peklenskim plamenom po stari duši. Vrag te mučil, starka, vrag ti davil dušo, da bi ječala kakor sapa, ki jo podi kovač skozi špranjo iz meha v žerjavico!“ —

Visoko v zraku se zasmejejo sove, Rude dvigne pesti, zapreti jim in govori o bodočnosti.

„Smejaj se“ — pravi — „smejaj se, starka! Ali s tvojim smehom je taka kakor s šalo človeka, ki stoji pod vislicami! Daj, daj, grohotaj se, Matilda! Ali ne pomagaš si! Danes letaš ti, jutri ali pojutrnjem bo letela tod mimo tvoja hči! Katarina sama, nekdam meso tvojega mesa, kri tvoje krvi, zdaj prokletstvo tvojega prokletstva, bo begala po tleh v koži podgane ali miši, ali letala pod stropom s krili cvilečega netopirja, ali krožila kakor ti okoli strehe s perotnicami plahutajoče sove! Smejaj se, daj, zagrohoči se, zagrohoči!“ —

Visoko nad podrtijo so se vzdignile nočne ptice, zletele na kup in odplavale daleč v stran proti gozdu kakor črna megla. Živali so se poskrile in odbežale, vse je potihnilo, samo zdajpazdaj se je odkrušil drobec strjenega peska, zdrsnil ob steni in med kamenjem rahlo zaškrtnil, zgoraj v strehi se je odtrgal kos gnijočega trama in padel na tla kakor mokra in mrtva žival. Tam od daleč izmed hiš je zazvenelo petje petelinov, veselo in živo kakor jutranji pozdravi.

Rude je zavil po poljski poti proti vasi. V dve gubé se je držal, sklanjal glavo prihuljeno k zemlji, se oziral nazaj, postajal, poslušal in zopet hitel nasproti hišam. Kadar se je zravnal, se je zasvetil njegov obraz v mesečini kakor bela kamenita plošča, oči so se zablesketale kakor barvasto steklo.

Mir je objemal selo, redkokje je zalajal priklenjen pes, samo petje petelinov ni hotelo prenehati. Povsod so se oglašali, tu s

tenkimi, tam z močnimi glasovi, ponekod poredkoma in ponekod pogosto, kakor bi se jim kdovekam mudilo.

Rude je prihajal preko dvorišča proti domači hiši, gledal v tla, stisnil se k beli steni in se pomikal ob njej proti oknu. Tam je obstal, iztegnil roke in otipaval. Odprto je bilo in iz notranjosti se je čulo smrčanje spečega moža. Oprijel se je, skrčil roke in se vzpel na oknu. Tako je obsedel in strmел v temo, da bi se razgledal. Pravokotno k nasprotni steni stoji dvoje postelj druga tik druge in od tam prihaja enakomerno smrčanje. Nič se ne gane, ura tiktaka na steni, zdaj se sproži bitje, kladivo udari enkrat, dvakrat, trikrat in vse je tako, kakor je bilo prej. Naenkrat zavzame Rude še drugo mirno, a globoko dihanje, pazno posluša, strmi v mrak in pridržuje sapo. Varno in oprezno stopi na sobna tla, bliža se po prstih posteljama, obstoji tik bližnje, nagne malo glavo in gleda. Mlada, močna in sočna ženska leži vznak pred njim, do pasa razodeta, polne ustne so napol odprte, temni lasje leže za njeno glavo po vzglavju kakor črna preproga, okrogle, debele roke so gole do pazduh, vrat je razgaljen, srajca na prsih odprta in privihana, da je desna stran visokih grudi prosta in vidna, iz vsega telesa puhti vroč vonj, ki vabi, omamlja in zapeljuje. To je njegova mačeha in tam dalje leži oče. Do ušes je odet; sivi lasje gledajo izpod rdeče odeje, leva dlan se je oklepa in jo pritiska k životu. Smrči in se ne gane.

Rude stoji dolgo, gleda in ne trene, oprime glavo in vidno preišlja. Zdaj, ko je oprezno prestopil, je napravil v svojih mislih sklep. Gre proti durim, odrine rahlo ozek železen zapah, odpre in zapre za seboj, prestopa z iztegnjenimi rokami tiho po veži, pride do stopnic, hiti po njih v nadstropje, zopet po drugih iz nadstropja v podstrešje, hodi tam po prstih iz kota v kot, iztika med zavrženim pohištvom, obstoji pred mizo in se nasmehne — a nalahko in zvito.

„Takole torej“ — pravi — „zdaj pa se zgodi po božji volji! Tukaj je solnčni žarek, spodaj je moja mačeha, samo ta dva je treba združiti, in moje boleznj je konec: zdrav sem!“ —

Ali miznica noče iz mize in spodaj v nadstropju so se odprla vrata. Vsa moč ne pomaga, miznica se ne gane in v veži pod njim se je oglasil tuj in neznan glas. In še globoče kakor na dnu hiše nekdo kriči, kakor bi gorelo. In polagoma vse vre in mrmra, kakor bi tudi zidovi ne molčali.

Rude se stresne, ozre se naokoli, zamahne z obema rokama naenkrat, plane proti izhodu, drči po stopnicah, zavije proti veži,

ali tam — sredi veže — ga čaka cela jata neznanih in tujih obrazov, ki vpije nanj, izteza proti njemu pesti in dlani in se tlači vedno v tisto stran, kamor se hoče on zagnati in uteči. Drug proti drugemu stojijo, oni kriče in čakajo z razprostrtimi rokami, on strmi vanje brez misli, trese se, šklepeče z zobmi, nenadoma vzdikne, zažene se v gručo, grize, praska, pade na tla, suje s čevlji okoli sebe, zopet skoči ves zdivjan na noge, beži dalje, drči po stopnicah v pritličje, zopet obstoji pred tropo kmetov, ki ga čakajo pred vežnimi durmi, se zaletí nenadoma v sobna vrata, ki s treskom in pokom odletijo, nič ne vidi ženske, ki kriči in se stiska v kotu, plane v okno, izsuje ga in razbije, skoči skozi njega na prosto in leti preko njiv in polj proti gozdu. Zadaž za njim zveni množica trdo padajočih korakov, klic se meša v klic, njegovo ime odmeva mahoma okoli njega, nekdo ga kliče s hropečim glasom kakor star znanec in prijatelj.

„Hoj, Rude!“ — se čuje — „Hoj! Kdo ti kaj hoče? Poglej ga! Okreni se, da me vidiš in spoznaš! Obrni se! Ho-oj“ —

In drugi glas: „Ru-ude, Ru-ude! Jaz sem Andraž, županov hlapec, starec zdaj, Andraž sem! Daj, obrni se, ustavi se, počakaj me! Ru-ude!“ —

In tudi psi se oglasijo zadaž, lete povprečno z raznih dvorišč preko njiv in mu skoro križajo pot. Lajajo vanj, cvilijo, hočejo ga doseči z zevajočimi gobci, hlatajo po zraku, kmetje jih kličejo po imenih, za njimi lete, mečejo vanje kamenje, pode jih nazaj, ali kakor bi bili gluhi in zbesneli.

Rude beži po gozdni rebri kvišku, sapa ga davi v vratu, hrope naglas, lovi se za veje in korenine, poganja se divje v breg, ki postaja vedno strmejši, glasovi ostanejo v trenutku daleč za njim, samo psi praskajo v bližini po koreninah in dihajo skoro tako, kakor bi sikale strupene kače.

Zdaj je došel na vrh, po robu leti, bliža se prepadu, hoče zaviti po ozki stezi v izbrano votlino, zgrabi z roko po zraku, po trnjevi robidi, ki zašumi po skali, nagne se v stran, omahne in izgine v črnem žrelu.

Psi prilete vsi od ene strani, zijajo, mole jezike iz gobcev, tišče repe med noge, gledajo v brezdno in cvilijo.

